

ЕТНОПОЛІТОЛОГІЯ ТА КОНФЛІКТОЛОГІЯ

УДК 323.11(477): 327.5

DOI: 10.33663/1563-3349-2020-88-258

С. А. АСЛАНОВ

ТИПОЛОГІЯ ЕТНОПОЛІТИЧНОЇ СТАБІЛЬНОСТІ У ЕТНОПОЛІТИЧНИХ СИСТЕМАХ ЗАКРИТОГО І ВІДКРИТОГО ТИПУ

Здійснено аналіз класифікації типів етнополітичної стабільності, зокрема динамічної, статичної та абсолютної. Автор доходить висновку про беззаперечний дестабілізаційний вплив етнічного конфлікту та вказує на необхідність перегляду засад етнонаціональної політики України.

Ключові слова: етнічний конфлікт, етнополітична стабільність, етнонаціональна політика.

Aslanov Stellas. Typology of ethno-political stability in open and closed type ethno-political systems

The analysis of classification of ethno-political stability types, in particular dynamic, static and absolute, has been carried out. The author concludes about the undeniable destabilizing impact of ethnic conflict and points to the need to revise the principles of the ethno-national policy of Ukraine.

Key words: ethnic conflict, ethno-political stability, ethno-national policy.

Актуальність досліджуваної проблематики обумовлена тим, що наразі підтримання етнополітичної стабільності в державі є найголовнішим і першочерговим завданням етнонаціональної політики всіх пострадянських країн, про що свідчить етнополітичний конфлікт на Сході України. Водночас як законодавство

© АСЛАНОВ Стеллас Антипович – доктор політичних наук, професор кафедри політології і державного управління Ужгородського національного університету; ORCID: 0000-0001-5510-0998; e-mail: Stelas1969@gmail.com

цих держав питанню забезпечення етнополітичної стабільності не приділяє належної уваги. Не останню роль у сприйнятті та трактуванні етнополітичної стабільності відіграє тип етнополітичної стабільності, що формується етнополітичною системою кожної країни.

Етнополітична стабільність є порівняно малодослідженим сегментом етнополітології, наукових спроб вивчення та класифікації цього політико-правового явища раніше не спостерігалося. Тому, виходячи з науково-теоретичних напрацювань політології та права, спробуємо класифікувати етнополітичну стабільність як політичну стабільність, різновидом якої і є об'єкт дослідження, в свою чергу, виділивши типи етнополітичної стабільності.

Незважаючи на те, що окремих досліджень і класифікацій етнополітичної стабільності не проводилося, слід відзначити роботи А. Макаричева, А. Семченка, О. Кривицької, К. Вітмана, А. Колодій, І. Кресіної, М. Василика, О. Майбороди, Є. Бистрицького, Ю.Мацієвського, В. Євтуха, В. Явір, які стали науковою базою цих спроб класифікації явища. Слід зазначити, що єдиного трактування етнополітичної стабільності, бачення її суті та особливостей у вищезгаданих дослідників не спостерігається. У політичній науці виокремлюється величезна кількість підходів до політичної стабільності, її класифікацій залежно від типу політичного режиму, вектору розвитку держави тощо. Більша частина з них не можуть бути застосовані до етнополітичної стабільності, як, наприклад, типологія Д. Яворськи, що розмежовує мінімальну та демократичну політичну стабільність. У класифікації американського політолога мінімальний рівень політичної стабільності означає відсутність на території держави громадянських воєн чи інших форм збройних конфліктів. Така стабільність може бути досягнута за допомогою, в тому числі, авторитарних механізмів. Демократична ж стабільність розглядається скоріше як функція демократії, що передбачає участь громадян в управлінні державою за допомогою інститутів громадянського суспільства. «Демократична ж стабільність ґрунтується на здатності демократичних структур швидко реагувати на зміни громадського настрою для забезпечення досягнення миру і громадянської згоди», – вважає вчений [1].

Виходячи з науково-теоретичних напрацювань та класифікацій політичної стабільності, спробуємо виокремити статичну та динамічну етнополітичну стабільність. Статична етнополітична стабільність характеризуватиметься формуванням та збереженням статичності, сталості етнічних і політичних структур, зв'язків, етнонаціональних відносин. Як правило, статична етнополітична стабільність спостерігається там, де практикуються недемократичні типи етнонаціональних відносин: 1) патерналістський тип – відносини панування та підкорення (домінування одного етносу й утиск прав інших етноспільнот, які населяють державу) або 2) тип деетнізації відмінностей – насильницьке зменшення чисельності етносуб'єктів (колонізаторська політика, етноцид). Домінування того чи іншого типу етнонаціональних відносин у поліетнічній державі спричиняється тим, що етнополітична система має таку властивість як здатність переконувати (шляхом насильства або визнання) громадян прийняти відповідний тип етнополітичних відносин як обов'язковий. Для держав із демократичним, рівноправним типом етнонаціональних відносин, в яких, за твердженням В. Котигоренка, держава опікується розширенням можливостей національних меншин у користуванні та навчанні рідними мовами, підтримкою національних культурних традицій і забезпеченням умов сповідування релігій, підготовкою національних культурно-освітніх кадрів, організацією національних навчальних закладів, сприянням випускові літератури, радіо- і телепрограм національними мовами [2], – цей тип етнополітичної стабільності не характерний. Статична етнополітична стабільність базується на стереотипах та уявленнях про непорушність підвалин етнополітичної сфери, уповільнений (що трактується як обережний, стриманий) темп етнонаціонального розвитку, визнанні необхідності застосування консервативних підходів у етнонаціональній політиці, формуванні відповідних стереотипів політичної свідомості і поведінки. За умов статичної етнополітичної стабільності будь-які зміни трактуються як загроза етнополітичній безпеці, порушення міжетнічного миру, балансу інтересів етноспільнот, джерело ймовірного виникнення міжетнічних конфліктів.

Статична етнополітична стабільність характерна для політичних систем закритого типу. Однак, на думку М. Василика, жит-

тездатність політичних систем за підтримання цього типу стабільності дуже лімітована [3]. Статична етнополітична стабільність виникає як результат жорсткої протидії як зовнішнім, так і внутрішнім змінам в етнополітичних системах закритого типу. Вимоги етноспільнот щодо покращення свого етнополітичного статусу ігноруються, жорстко придушуються або переспрямовуються в інше русло. Яскравим прикладом особливостей функціонування статичної етнополітичної стабільності у етнополітичній системі закритого типу, до яких належить Росія, є становище кримських татар у окупованому Криму. Автономна республіка Крим незаконно набула статус федеративного суб'єкта федерації Російської Федерації – відповідно кримські татари – статус національної меншини РФ. Відомо, що росіяни з часів СРСР сприймають присутність кримських татар у Криму як загрозу своєму етнополітичному домінуванню і всіма можливими способами конкурують з цією етноспільнотою. За перебування АР Крим у складі України вони не мали етнополітичних механізмів для переслідування кримських татар і задоволення своїх претензій, після окупації півострова ситуація докорінно змінилася не на користь кримських татар.

Окупаційна влада Криму тривалий час забороняє в'їзд додому, до Криму лідерам Меджлісу Р. Чубарову і М. Джемілеву. ФСБ чинить тиск на членів Меджлісу, що унеможлиблює проведення зборів Курултаю кримськотатарського народу на окупованій території.

Статична етнополітична стабільність може бути характерною також для перехідних суспільств, на зразок українського. Перехідні держави досить вразливі з точки зору досягнення та підтримання стабільності, вони мають багато як внутрішніх, так і зовнішніх факторів дестабілізації. Тому політична система для власного збереження, контролю над суспільством тяжіє більше до статичної, аніж динамічної стабільності попри демократичний тип етнонаціональних відносин. Як зауважує О. Майборода, держава – це насамперед єдина для усіх система права, у тому числі того, яке регулює міжетнічні відносини [4]. А отже, задає вектор формування етнополітичної стабільності. Дослідник запевняє, що правове поле України визнається, у тому числі міжнародними експертами, таким, що відповідає загальнови-

знаним демократичним засадам, аналогічним тим, на які спираються передові країни світу. Серед цих засад – гарантування рівних прав усім громадянам незалежно від етнічної чи расової належності, право вільного національно-культурного розвитку усіх етнічних спільнот, недопущення як дискримінації, так і привілеїв за етнічною ознакою, рівність прав і можливостей громадян незалежно від етнічної належності у створенні, використанні та поширенні культурних цінностей, гарантування вільного розвитку мов – як титульного етносу, так і національних меншин.

Українські етнополітологи впродовж багатьох років неодноразово вказували, що етнонаціональна політика України потребує якісного оновлення політико-правової основи функціонування, вдосконалення у вигляді модернізації та реформування. Однак влада, незалежно від політичних сил, які її представляли на будь-якому етапі функціонування Української держави, продовжувала дотримуватися статичного типу етнополітичної стабільності, неодноразово підкреслюючи, що головним її досягненням в етнонаціональній сфері залишається відсутність між-етнічних конфліктів в Україні [5].

Тому принагідно К. Вітман цікавиться, навіщо змінювати модель етнонаціональної політики, вдаватися до радикальних заходів із непередбачуваними наслідками, якщо вона стабільно виконує свою головну функцію – підтримує етнополітичну стабільність та міжнаціональну злагоду в державі? Однак дослідник переконаний, що подальша консервація етнополітичної ситуації несе в собі набагато більше ризиків, ніж переваг [6].

Науковці неодноразово вказували на вади правового регулювання сфери національних відносин та необхідність його модернізації: “Недосконалість законодавчої бази державної етнонаціональної політики України, недостатній рівень правового регулювання багатьох сфер, недовірливість багатьох механізмів захисту прав представників національних меншин в українському правовому полі є причиною деструктивних явищ в сфері етнонаціональних відносин... Це акумулює невдоволення в середовищі національних меншин, спонукає їх іти в політику та лобіювати прийняття рішень, спрямованих на покращення свого становища за рахунок інших національних меншин [7].

Державна етнонаціональна політика, що базувалася на підтриманні статичної етнополітичної стабільності, у критичний момент – виникнення етнополітичного конфлікту з Російською Федерацією в 2014 році продемонструвала недовіру. Адже, за словами К. Вітмана, чинна модель етнонаціональної політики не передбачала механізмів швидкого, ефективного реагування на етнополітичні виклики. Більшість навіть широко обговорюваних етнополітичних проблем залишалися невирішеними протягом багатьох років, накопичуючи етноконфліктогенний потенціал [8]. Серед них – узгодження загальнонаціональної етнонаціональної політики з регіональною, яка із суттєвими відмінностями реалізовувалася в окремих регіонах Півдня та Сходу, уточнення статусу етнопільнот, зокрема процедури набуття статусу національної меншини, регулювання міграційних процесів, інтеграція мігрантів, зростання ксенофобії та запровадження відповідальності за прояви етнічної нетолерантності, подвійне громадянство.

Внесення необхідних змін до законодавства, які б започаткували розв'язання цих проблем, гальмувалося складною процедурою (особливо це стосується внесення змін до Конституції України), відсутністю політичної волі, браком консенсусу серед поляризованих політичних сил, представлених у парламенті, та побоюванням дестабілізації етнополітичної ситуації. Попри те, що українську етнополітичну систему жодним чином не можна було характеризувати як закриту і навіть умовно закриту за критерієм обміну імпульсами та ресурсами із зовнішнім середовищем, але очевидно, що вона була закритою до змін та інновацій, які хвилю розглядалися як загроза етнополітичній стабільності та безпеці.

На противагу статичній етнополітичній стабільності, за аналогією з політичною стабільністю, до різновиду якої належить і етнополітична стабільність, виокремимо також динамічну етнополітичну стабільність. Саме динамічною стабільністю характеризують сучасний стан глобального суспільного середовища. Цей тип стабільності формується і підтримується відкритими етнополітичними системами, що активно використовують всі доступні можливості та ресурси для оновлення, модернізації, розвитку. Відкриті етнополітичні системи перебувають у

постійній взаємодії з іншими етнополітичними системами на міжнародному та двосторонньому рівні. Такі системи відкриті до інновацій, діалогу, обміну напрацьованими механізмами підтримання етнополітичної стабільності з іншими державами та міжнародним співтовариством, вони не створюють такої великої кількості загороджувальних бар'єрів, на відміну від закритих статичних етнополітичних систем. В умовах динамічної етнополітичної стабільності переважає консенсусний спосіб регуляції етнонаціональних інтересів у межах поліетнічного суспільства. Консенсусний тип регуляції соціальних відносин базується на визнанні різних інтересів і необхідності пошуку їх згоди з принципових проблем етнонаціонального та етнополітичного розвитку. Підставою для такого консенсусу слугують загальні принципи, цінності, що поділяються всіма учасниками етнополітичної взаємодії [9].

Слід зауважити, що в політології, окрім статичної та динамічної політичної стабільності, дослідники виокремлюють також абсолютну (повну) політичну стабільність, при цьому наголошуючи, що абсолютна стабільність політичної системи є абстракцією, що не має втілення у реальному світі. О. Семченко стверджує, що абсолютної стабільності не може бути навіть у так званих «мертвих» політичних системах, позбавлених внутрішньої динаміки, оскільки цей тип стабільності передбачає не тільки повну нерухомість політичної системи та її елементів, а й повну ізоляцію від будь-яких впливів ззовні [10]. Навіть у найстабільнішій сучасній державі неможливо уникнути ротації влади, діяльності опозиції. На думку дослідника, абсолютна політична стабільність шкідлива для розвитку держави і суспільства, оскільки держава з таким типом стабільності не має перспектив розвитку, всі системи життєдіяльності її з часом просто зупиняться, що означатиме стагнацію і подальший крах держави.

Отже, переваги динамічної етнополітичної стабільності над статичною, а тим більше абсолютною очевидні. Лише динамічна етнополітична стабільність має достатній запас гнучкості, передбачає участь у її забезпеченні не лише держави, керівної політичної сили чи титульного етносу, а й широкої соціальної, етнічної бази, громадянського суспільства. Цей тип стабільності забезпечує еволюцію етнополітичної системи, її демократичний розвиток.

1. Jaworsky J. Ukraine: Stability and Instability. *McNair Paper* 42. August 1995. 90 p.
2. Котигоренко В. Становлення державного етнополітичного менеджменту в Україні. *Політичний менеджмент*. 2004. № 6 (9). С. 48-63.
3. Василик М. Политическая стабильность и политический риск. *Политология*. Москва: Гардарики, 2007. 895 с.
4. Майборода О. Український етнополітичний менеджмент: специфіка, здобутки, проблем. *Диалог.UA*. URL: <http://dialogs.org.ua/ru/project/page8771.html>.
5. Кривицька О. Конфліктний вимір етнонаціонального розвитку України. *Політичний менеджмент*. 2005. № 3. С. 42-62.
6. Вітман К. Перші кроки реформування моделі етнонаціональної політики України. *Держава і право*. 2011. № 54. С. 576-583.
7. Кресіна І.О. та ін. Політико-правові засади етнокультурної консолідації українського суспільства: наукова записка. Київ: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2013. 100 с.
8. Вітман К. Перші кроки реформування моделі етнонаціональної політики України. *Держава і право*. № 54. 2011. С. 576-583.
9. Котигоренко В. До питання про концептуальні засади етнонаціональної політики України. *Політичний менеджмент*. 2006. № 4. С. 20-43.
10. Семченко О. Политическая стабильность: сущность, понятие, информационные механизмы. *Вопросы управления*. 2015. № 1. С. 14-19.

References

1. Jaworsky J. Ukraine: Stability and Instability. *McNair Paper* 42. August 1995. 90 p. (3-4).
2. Kotihorenko V. Stanovlenya derzsavnoho etnopolitishnoho menezhmentu v Ukraini. *Politicsniy menezhment*. 2004. № 6 (9). С.48-63.
3. Vasilik M. Politiceskaya stabilnocty i politicseskiy risk. *Politologiya*. Moskva: Gardariki, 2007. — 895 с. (344).
4. Mayboroda O. Ukrayncykiy etnopoliticsniy menezhment: specifika, zdobutki, problem. *Dialog.UA*. URL: <http://dialogs.org.ua/ru/project/page8771.html>.
5. Krivicka O. Konfliktniy vimir etnonacionalynoho rozvitku Ukraini. *Politicsniy menezhment*. 2005. № 3. С. 42-62.
6. Vitman K. Perchi kroki reformuvannya modeli etnonacionalnoiy politiki v Ukrayny. *Derzhava i pravo*. № 54. 2011. С. 576-583.
7. Kresina I.O. ta in. Politiko-pravovi zasadi etnokulturnoi konsolidacii ukrainsykooho suspilystva: naukova zapiska. Kiyv: In-t derzhavi i prava im. V. M. Koreckoho NAN Ukraini, 2013. 100 с.
8. Vitman K. Pershi kroki reformuvannya modeli etnonacionalnoy politiki Ukraini. *Derzhava i pravo*. 2011. № 54. С. 576-583.
9. Kotihorenko V. Do pitannya pro konceptualni zasadi etnonacionalnoyi politiki v Ukraini. *Politicsniy menezhment*. 2006. № 4. С. 20-43.
10. Semcsenko O. Politiceskaya stabilynosty:sushnosty, ponyatiye, informacionniye mehanizmi. *Voprosi upravleniya*. 2015. № 1. С. 14-19.

Aslanov Stellas. Typology of ethno-political stability in open and closed type ethno-political systems

The article analyzes ethno-political stability, which is much more difficult to ensure in a democratic environment, because democratic transformations, democratic forms of participation of ethnic actors in politics often destabilize the ethno-political situation. The combination of the theory of political stability and ethno-political practice, the study of the ethno-political situation in

individual states made it possible to distinguish several types of ethno-political stability: by the dynamics of changes in the ethno-political system and the level of its openness we have distinguished static, dynamic, and absolute types of ethno-political stability. As for the first classification, absolute and static ethno-political stability belong to the types of stability that are achieved by unlawful methods, particularly through violence, oppression of rights, and repression. They are historically short-lived, as they are formed by the authorities without the participation and consideration of the interests of the society, its ethnic composition, and the political opposition. Dynamic ethno-political stability, which is formed on the basis of democracy, broad social and ethnic framework, representation of ethnic communities, developed civil society, participating in the process of making the most important decisions concerning the ethno-political development of the state, is much more reliable and durable.

Key words: ethno-political stability, democratic transformations, ethnic actors, static stability, dynamic, absolute, democratic transformations.